

Suvremeni pristupi povijesti filozofije

Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Treba li filozofija svoju povijest?, 2016, 173 - 180**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:646865>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Suvremeni pristupi povijesti filozofije

IVANA SKUHALA KARASMAN

Institut za filozofiju, Zagreb, Hrvatska

I. Uvod

Naslov simpozija na kojem je prezentiran ovaj tekst bio je *Treba li filozofiji njezina povijest?*. Već sama razina naslova simpozija ukazuje kako se u filozofiji nastavlja ono čega u tolikoj mjeri nema niti u jednoj drugoj disciplini, a to je zaokupljenost filozofije kao discipline sobom samom:

[f]ilozofija je možda više od i jedne druge discipline, uvijek bila zaokupljena sobom samom, s time kakva vrsta aktivnosti ona jest ili treba biti. U pomnoj analizi trenutnog stanja predmeta često se koristi razlikovanje između pristupa filozofiji koji se ponosi pedantnom pozornošću koju poklanja svojoj povijesti i onoga koji prezire pomno proučavanje prošlih ideja kao nevažno za napredovanje modernog filozofskog istraživanja.¹

Ova imanentna sklonost filozofije da se bavi sobom samom, tj. da propituje sebe samu, vidljiva je jednako tako i u svakom ozbiljnijem pokušaju definiranja filozofije, »samo definiranje *filozofije* filozofski je problem.«² Primjere koji idu ovome u prolog mogla bih navoditi i dalje, no ono što želim time pokazati jest kako se u sklopu tendencije filozofije da se bavi sobom samom može promatrati i propitivanje mjesta i uloge povijesti filozofije u kontekstu filozofije (čime se ovo pitanje pojavljuje već kao filozofsko pitanje koje ima svoje mjesto i ulogu u korpusu filozofskih pitanja). Propitivanje mjesta i uloge povijesti filozofije unutar filozofije postaje tako pitanje koje se veže na samorazumijevanje onoga što jest filozofija te ujedno čime i kako se filozofija treba baviti, tj. određenjem područja kojim bi se trebala baviti filozofija i određenjem primjerene metode. Odgovori u smislu metodologije kreću se od početka 20. sto-

¹ Cottingham, J.: »General Introduction«, u *Descartes' Meditations, Background source materials*, ur. R. Ariew, J. Cottingham, T. Sorell, Cambridge University Press, Cambridge, New York 1998, xiii–xviii, (xiii).

² Audi, R.: »Philosophy«, u *Encyclopedia of Philosophy*, ur. D. M. Borchert, Th. Gale, Detroit 2006, sv. 7, 325–337, (325).

ljeća u rasponu od fenomenologije do logičkog pozitivizma, s različitim promjenama i nadopunama koje se događaju do početka 21. stoljeća. Razumijevanje uloge povijesti filozofije ulazi u kontekst određenja same filozofije unutar ovih metodoloških okvira.

II. Povijest filozofije

1. Određivanje okvira promišljanja

Pitanje o potrebi povijesti filozofije samoj filozofiji može se postaviti u raznim kontekstima, poput npr. je li se moguće u filozofiji, kao u znanosti, baviti određenim problemom bez da se uzima u obzir njegova historijska dimenzija. No, ja ću pitanje postaviti u kontekstu predmeta moga dosadašnjeg interesa, a to je povijest renesansne filozofije. Stoga se ovo pitanje o ulozi povijesti filozofije za filozofiju meni nadaje u obliku pitanja o mjestu i ulozi povijesti renesansne filozofije u suvremenim povijestima filozofije. Pokušat ću ponuditi svoj odgovor na ovo pitanje jednim posrednim putem, tako što ću promisliti pitanje o izvorima na temelju kojih konstruiramo povijest discipline kojom se bavimo, ali jednako tako i kroz promišljanje onoga što mi se čini odredbenijim elementom u konstituiranju povijesti filozofije, a to su polazne pozicije (svjetonazorske pozicije) s kojih se pristupa povijesti renesansne filozofije i filozofije općenito. No, kako bih mogla nešto reći o ulozi i mjestu povijesti filozofije u suvremenoj filozofiji potrebno je krenuti od same discipline povijesti filozofije.

2. Termin »povijest filozofije«

Sam termin »povijest filozofije« ima ambivalentno značenje, odnoseći se, s jedne strane, na prošle događaje (*res gestae*) te, s druge strane, na prikaz tih događaja (*historia rerum gestarum*).³ Prema Graciji termin »povijest filozofije« uzet u prvom značenju, kao onaj koji se odnosi na neki dio filozofske prošlosti, može imati dva značenja, npr. on navodi kako »povijest grčke filozofije« može značiti učenja koja su zastupali grčki filozofi, ali jednako tako i historiografski prikaz tih učenja. S obzirom na ambivalentnost značenja termina »povijest filozofije« mogla bih posta-

³ Gracia, J. J. E.: »History and Historiography of Philosophy«, u *Encyclopedia of Philosophy*, ur. D. M. Borcher, Th. Gale, Detroit 2006, sv. 4, 396–402, (397).

viti pitanje koje značenje jest ono o kojem mi ovdje raspravljamo. Koja »povijest filozofije« nama ovdje (više) treba?

Zbog povezanosti koja postoji između različitih aspekata značenja koja su ugrađena u povijest filozofije mogu se složiti s Gracijom kada kaže: »[s]toga što su povijest filozofije, historiografija filozofije i filozofija povijesti filozofije usko povezane često se njihove zadaće ne razlikuju i filozofi uključeni u potragu za jednim često također tragaju i za drugim.«⁴

Ambivalentnost značenja samog termina »povijest filozofije«, pri čemu ću ovdje zanemariti filozofiju povijesti filozofije, moguće je objasniti ukoliko se uzme u obzir samo jedna činjenica vezana uz povijest filozofije, naime povijest filozofije »[...] kao što to samo njeno ime pretpostavlja predstavlja jedinstvo dviju vrlo različitih disciplina, pri čemu svaka od njih postavlja svoje zahtjeve prema drugoj.«⁵ S jedne strane se nalazi, kao što je to konstatirao i Gracia, historiografski aspekt, dok se s druge strane nalaze zahtjevi koje postavlja sama filozofija, s obzirom da se radi o filozofskoj disciplini. Koji od zahtjeva je dominantan, tj. hoće li se više naglašavati historiografski moment ili filozofski, odredit će smjer s obzirom na početnu dilemu u vezi ambivalentnosti značenja samog termina »povijest filozofije«. Koja god se pozicija naglasila, bilo historiografska, bilo filozofska, ostaje činjenica da se u ovoj disciplini moraju uzeti u obzir oba aspekta i zahtjevi koje oni postavljaju.

3. Filozofija ili povijest?

Zahtjev koji pred povijest filozofije postavlja povijest, kao njen dio, svodi se na potrebu da se u problematiziranju povijesti ideja postigne *pogled epohe* »[...] kroz razumijevanje kako su mislioci koje proučavamo vidjeli problem koji su pokušali riješiti kroz konceptualni okvir u kojem su odredili problem, njihove pretpostavke i primjedbe, slijepe točke i krivi tragovi.«⁶ Zahtjev koji je time postavljen odnosi se na pokušaj postavljanja *povjesničara filozofije* u poziciju filozofa iz prošlosti koji je predmetom proučavanja. Ovaj zahtjev postavljanja na filozofske pozicije koje se proučavaju prisutan je u obliku dileme u pristupu povijesti filozofije, koju navodi Rorty. S jedne strane te dileme jest ono što pred sebe postavlja

⁴ Ibid.

⁵ Parkinson, G. H. R., Shanker, S. G.: »General Editors' Preface«, u *Routledge History of Philosophy, From the Beginning to Plato*, ur. C. C. W. Taylor, Routledge, London – New York 1997, sv. 1, vii–viii (vii).

⁶ Ibid.

dio analitičkih filozofa koji pokušavaju postići *racionalnu rekonstrukciju* argumenata velikih mrtvih filozofa⁷ tretirajući time filozofe koji su odavno mrtvi kao svoje suvremenike, kao kolege s kojima mogu razmijeniti gledišta.⁸ Argument na kojem se temelji ovakav stav dijelom proizlazi iz težnje da se kroz povijest filozofije dođe do same filozofije. No, u takvim slučajevima se ipak još ne radi o povijesti filozofije, već o pokušaju da se filozofi i njihovi argumenti stavljaju u vrijeme kojem ne pripadaju. S druge strane dileme nalazi se pitanje trebamo li mi »[...] ograničiti interpretaciju kako bi smo njihove pogreške učinili manje smiješnima, smještajući ih u kontekst zaostalog vremena u kome su pisali.«⁹? Dilema, kako ju postavlja Rorty, ukazuje kako se pri problematiziranju filozofa i njihovih filozofskih sustava ili samo pojedinih aspekata njihove filozofije, nalazimo pred dilemom čemu dati prednost. Hoćemo li biti intelektualno poštteni prema našim prethodnicima i promatrati ih s pozicija s kojih se oni u duhu svog vremena jedino i mogu adekvatno razumjeti, ili ćemo biti intelektualno poštteni prema trenutnoj poziciji filozofije, koja bez obzira na to što se dotiče nekih pitanja koja su u njoj prisutna od samih njenih početaka, ipak je postigla nekakav napredak i trenutno smo na filozofskim pozicijama na kojima naši filozofski prethodnici nisu mogli biti i *znamo* ono što oni nisu mogli znati. Njegov odgovor se temelji na konstataciji kako se ovdje ne radi o dilemi koja se rješava tako da jedno isključuje drugo, već kako se trebaju zadovoljiti oba gore navedena zahtjeva, ali odvojeno. Usporedba kojom se on ovdje koristi odnosi se na povijest znanosti koja nema ovakvih problema i u kojoj se pretpostavlja kako su znanstvenici u prošlosti bili nezalice u vezi nekih stvari koje su danas općepoznate. Može li se slična pozicija zauzeti i u filozofiji? Rorty, bez obzira na neznanje starih filozofa, ukazuje kako je moguće i potrebno uzeti u obzir historijski kontekst u kom su filozofi živjeli, kako bi se oživjela intelektualna scena u kojoj su mrtvi filozofi živjeli svoj život.¹⁰

Ako se odmaknem od Rortyja i njegovog promišljanja o povijesti filozofije, mogu konstatirati kako se odgovor na pitanje o potrebi bavljenja poviješću filozofije svodi na dihotomne pozicije prema kojima je prva pozicija ona koja ukazuje da je poznavanje povijesti filozofije sastavni

⁷ Rorty, R.: »The Historiography of Philosophy: Four Geners«, u *Philosophy in History*, ur. R. Rorty, J. B. Schneewind, Q. Skinner, Cambridge University Press, Cambridge 1984, 49–75, (53).

⁸ Ibid. 49.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid. 50.

dio poznavanja filozofije te se bavljenje filozofijom ne može odvojiti od bavljenja njenom poviješću, pozicija koja će svog najistaknutijeg zagovornika imati u Hegelu na temelju njegovog promatranja filozofije kao cjeline koja se oslanja na svoju povijest, pri čemu su »filozofija i povijest filozofije jedno«. ¹¹ Drugu poziciju nalazimo kod analitičkih filozofa, a dijelom ju je moguće zamijetiti već kod Kanta ¹² kroz kritiku oslanjanja filozofa isključivo na povijest filozofije. Ova pozicija u većoj ili manjoj mjeri naglašava kako se filozofija treba oslanjati na snagu argumenata i promišljanja koje će se osloboditi snage autoriteta iz povijesti. Pozicija prema kojoj će povijest filozofije biti potpuno nepotrebna dolazi do vrhunca unutar analitičke filozofije.

4. Filozofija povijesti i povijest filozofije

Oba prethodno navedena stava o odnosu suvremenih filozofa prema povijesti filozofije ukazuju kako se u osnovi objašnjenja *povijesti filozofije kao filozofske prošlosti* (ovdje mišljene kao protok ideja i filozofskih pozicija u prošlosti) nalazi određena polazišna pretpostavka, gledište na temelju kojega se formira *povijest filozofije kao filozofska disciplina* (ovdje mišljena kao historiografski prikaz povijesnih događaja koji je ujedno i filozofija). Jedna od mogućih pozicija za objašnjenje polazišta na kome se gradi sama povijest filozofije može se vidjeti kod Collingwooda koji u svom promišljanju filozofije povijesti, dijelom ukazuje na pitanje koje se meni postavlja kao bitno kod promišljanja povijesti filozofije (kao povijesti ideja) a to je pitanje odnosa povijesti i koncepta koji se nalazi u osnovi promišljanja povijesti: »[u] svakoj od ovih instanci nalazi se koncepcija filozofije povijesti: za Voltairea filozofija je značila samostalno i kritičko mišljenje, za Hegela je značila mišljenje o svijetu kao cjelini, za devetnaestostoljetni pozitivizam značila je otkrivanje nepromijenjivih zakona.« ¹³ Pitanje, koja je pri tome pozicija s koje bi se danas moglo i trebalo pristupiti filozofskoj prošlosti, ukazuje kako se ne može govoriti o prikazu povijesti kao nečemu neovisnom o konceptualnom temelju na osnovu kojega se pristupa samom historijskom materijalu.

¹¹ Taylor, C.: »Philosophy and Its History«, u *Philosophy in History*, ur. R. Rorty, J. B. Schneewind, Q. Skinner, Cambridge University Press, Cambridge 1984, 17–30, (17).

¹² Kant, I.: *Prolegomena to Any Future Metaphysics*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 2004, 5.

¹³ Collingwood, R. G.: *The Idea of History*, Oxford University Press, Oxford – New York 1994, 1.

III. Renesansna filozofija

1. Historijski kontekst

U suvremenim pristupima povijestima filozofije u kontekstu povijesti ideja zanimljivim se čini i pozicija Marka Bevira koji u svojoj knjizi *The Logic of the History of Ideas* postavlja konceptualni okvir i gradi temelje na osnovu kojih se može 'opravdati' analitički interes za povijest filozofije. Njegova ja pozicija kako se u sklopu onoga što on naziva post-analitički pristup povijesti ideja razumije kao disciplina drugog-reda (*second-order discipline*) koja se bavi semantikom, odnosno značenjima, razumijevajući filozofiju kao onu koja se bavi logikom same discipline, uzimajući u obzir kako cjelokupno naše znanje izrasta unutar konteksta mreže vjerovanja.¹⁴

Bevira ovdje navodim zbog onoga što čini okosnicu njegove teze, što se ujedno nalazi na tragu promjena koje se događaju u filozofiji kroz 20. stoljeće od Wittgensteina i Quina, s jedne strane, do Heideggera, s druge, a to je ukazivanje na važnost konteksta, tj. mreže i pozadine značenja u kom se nalazi određena ideja za razumijevanje te ideje. To bi u slučaju povijesti filozofije bio historijski i intelektualni kontekst koji tvori mrežu značenja kao pretpostavke na temelju kojih se može graditi povijesno osviješteno razumijevanje određene ideje. Ovime se ukazuje na bitnu ulogu konceptualnog okvira koji služi kao polazište u gradnji pretpostavki za takvo (historijski osviješteno) razumijevanje filozofskih ideja iz prošlosti. Time dolazim do onoga što sam na početku rada naznačila kao predmet moga interesa kod promišljanja povijesti filozofije, a to je renesansna filozofija.

U gradnji pristupa filozofskoj prošlosti koji je historijski osviješten i koji je ujedno u stanju uzimati u obzir kontekst uvjetovan mrežom značenja jednog vremena i filozofskog usmjerenja važno mjesto i ulogu ima Ernst Cassirer. Cassirer je više no ostali njegovi suvremenici bio svjestan kako je za razumijevanje određenog filozofskog sustava ili epohe potrebno uzeti u obzir sve aspekte u kojima se odražava ta epoha. Ovdje bih se, između ostaloga, osvrnula na Cassirerovu knjigu *Individuum i kozmos u filozofiji renesanse* koja započinje primjedbom kako se duh početka jedne epohe, u konkretnom slučaju renesanse, intenzivnije i potpunije odražava u književnosti, slikarstvu, umjetnosti općenito i politici, no u samoj fi-

¹⁴ Bevir, M.: *The Logic of the History of Ideas*, Cambridge University Press, Cambridge – New York 1999, 5.

lozofiji.¹⁵ Ova njegova primjedba usmjerena je prije svega prema Hegelu koji filozofiju postavlja kao izraz potpune svijesti i duhovne biti epohe.

Renesansa kao epoha i renesansna filozofija kao dio izraza te epohe ne mogu se adekvatno razumjeti ukoliko se ne uzmu u obzir svi aspekti promjena koji se događaju u tom historijskom kontekstu, prije svega u sferi umjetnosti. Početak nove epohe renesanse ukazuje kako se ova promjene i njena bit ne mogu dohvatiti kroz samu filozofiju, koja u ovo vrijeme i dalje ostaje većim dijelom uklopljena u srednjovjekovnu skolastičku tradiciju. Ova primjedba o važnosti i drugih duhovnih tvorevina za razumijevanje jedne epohe, što je posebice vidljivo na primjeru renesanse, kod Cassirera će se manifestirati u svim njegovim historijskim radovima, kroz stavljanje filozofije u kontekst historijskih i socijalnih okolnosti te kroz naglašavanje unutarnje forme karakteristične za epohu.

Pitanje konteksta i pokušaji historijski osviještenog razumijevanja određene filozofije, koju dijelom možemo naći i u Cassirerovom pristupu povijesti znanosti, ali još više povijesti kulture i filozofije, u suvremenim promišljanjima povijesti filozofije postaviti će pitanje adekvatnosti dosadašnjih pristupa koji su se uglavnom temeljili na kapitalnim djelima određenog razdoblja ili nekog filozofa. Donald Ruthenford navodi kako

[...] povjesničari filozofije dovode u pitanje pretpostavku kako se ranu modernu filozofiju može primjereno razumjeti na temelju glavnih objavljenih djela njenih najslavnijih ličnosti. Sada je uobičajeno stajalište kako se za razumijevanje gledišta filozofa, koja su izražena u dobro skrivenim rečenicama knjiga poput Descartesovih *Meditacija* ili Kanorve *Kritike čistog uma*, zahtjeva njihovo razumijevanje u odnosu s cijelim korpusom filozofovih zapisa, kako objavljenih, tako i neobjavljenih. [...] Pored toga, sve se više priznaje kako naše razumijevanje kanonskih tekstova može biti ovisno o čitanju tih djela povezano s djelima filozofovih neposrednih prethodnika i suvremenika, djelima koja često pružaju osvjetljavajuću pozadinu za njihovu interpretaciju.¹⁶

Treba se pozvati na kontekstualiziranje pozicija, tj. kako se razumijevanje ne može svesti isključivo na propitivanje istinitosti ili logičke dosljednosti određenih filozofskih ideja, već se kod njihova razumijevanja treba uzeti u obzir mreža značenja i drugih istina koje nalazimo u određenom kontekstu.

¹⁵ Cassirer, E.: *The Individual and the Cosmos in Renaissance Philosophy*, Dover Publications, Inc., Mineola, New York 2000, 1.

¹⁶ Rutherford, D.: »Introduction«, u *The Cambridge Companion to Early Modern Philosophy*, ur. D. Rutherford, Cambridge University Press, Cambridge 1984, 1–10, (2).

IV. Zaključak

Cassirerov pristup renesansi ukazuje upravo na specifičnost i dijelom nesumjerljivost renesansnog svjetonazora (kroz simboličke forme) te kako se povijesti filozofije međusobno razlikuju prema načinima kako se određuju prema ovakvim pozicijama odmjeravanja vlastitih stajališta i historijskog konteksta mreže značenja koja određuje istinitosnu vrijednost određenog filozofema. U kontekstu ovoga vidljiva je tendencija kod oksfordskih učenjaka koji su krenuli s izdanjima manje poznatih (ne-kanonskih) spisa Descartesa, kamo bi se u kontekstu mreže značenja koja se može naći u svim njegovim spisima dokućilo značenje filozofema koji se s današnje pozicije mogu smatrati relevantnima.

Koliko god se pojedini aspekti suvremene filozofije mogu činiti kao izdvojeni i samorazumljivi, za potpuno njihovo razumijevanje i sagledavanje potrebno ih je staviti u širi kontekst u kojem su oni sami izrasli kao filozofski odgovor na filozofske ideje koje su im prethodile i koje su utjecale na njih. Ako se želi razumjeti suvremena filozofija te ujedno ako se želi u procesu filozofskog obrazovanja steći potpuni uvid u filozofiju koja ima svoj razvoj te koja kroz razvoj mijenja svoju mrežu značenja, potrebno je uzeti u obzir i onu epohu u kojoj se formiraju zametci suvremene filozofije, a to je renesansa. Specifičnost renesanse, jednako kao i specifičnost bilo koje druge epohe, zahtjeva sagledavanje svakog pojedinog momenta koji može utjecati na značenje i smisao neke misli.